

PRZEMYSŁAW JELIŃSKI

WKŁAD GRECKIEJ MYŚLI PATRYSTYCZNEJ W NAUKĘ KONSTYTUCJI "LUMEN GENTIUM" O NATURZE KOŚCIOŁA

Treść: I. Wprowadzenie w problematykę i metoda zagadnienia; II. Kościół jako misterium; III. Kościół jako nowy lud Boży; IV Chronologiczne ujęcie problematyki.

I. WPROWADZENIE W PROBLEMATYKĘ I METODA ZAGADNIENIA

Konstytucja dogmatyczna o Kościele, zaczynająca się od słów *Lumen gentium*, stanowi centralny dokument II soboru watykańskiego. Szesnaście dokumentów soborowych ma ścisły związek z konstytucją *Lumen gentium*. Z niej się wywodzą i na niej opierają.¹

Teologia potrydencka, podobnie jak sobór trydencki, miała charakter apologijny. Wyrazem polemiczno-jurydycznej postawy jest definicja Kościoła wywodząca się od kardynała Roberta Bellarmina, ujmująca Kościół jako widzialne społeczeństwo nadprzyrodzone oparte na wierze, sakramentach i władzy. Ta jednostronna, minimalistyczna koncepcja Kościoła utrzymała się na I soborze watykańskim. Znalazła swój wyraz również w późniejszych enuncjacjach magisterium Kościoła, jak chociażby w encyklice Piusa XII *Mystici Corporis Christi*.² Nowe, pełniejsze spojrzenie na Kościół, wyrażone w konstytucji *Lumen gentium*, związane jest z dostrzeżeniem jedno-

¹ Zob. W. Granat, *Konstytucja dogmatyczna "Lumen gentium" soboru watykańskiego II*, *Collectanea Theologica* (cyt. CT) 36 (1966) s. 49 n.

² Zob. T. Gogolewski, *Nauka o mistycznym Ciele Chrystusa w świetle nowej konstytucji dogmatycznej o Kościele*, tamże, s. 96. 100 (art. podaje, że to Y. Congar zwrócił uwagę, iż encyklika Piusa XII niewiele odeszła od apologijno-instytucjonalnej koncepcji Kościoła przyjętej na I soborze watykańskim oraz iż nie obejmuje ona wszystkich aspektów misterium Kościoła).

stronności ujęcia apologetyko-prawnego oraz z powrotem do źródeł.³ Konstytucja dogmatyczna o Kościele nawiązuje bowiem nie tylko do wypowiedzi magisterium Kościoła, ale także do Pisma Świętego oraz do Ojców Kościoła tak wschodniego jak i zachodniego.⁴

Liczne opracowania teologiczne w języku polskim podejmują problematykę zawartą w konstytucji o Kościele *Lumen gentium*. Dotychczas jednak nie zajęto się szczegółowym porównaniem treści samej konstytucji z cytowanymi przez nią w przypisach dokumentami.⁵ Niniejszy artykuł poświęcony jest analizie wypowiedzi Ojców greckich, do których konstytucja nawiązuje nauczając o naturze Kościoła.⁶

Natura Kościoła wyrażona została w konstytucji *Lumen gentium* przy pomocy licznych obrazów i nowych określeń, nawiązujących do Pisma Świętego i dziedzictwa patrystyki. Spośród nich na szczególną uwagę zasługują wyrażenia: misterium Kościoła i nowy lud Boży. Sobór posłużył się nimi jako tytułami dwóch pierwszych rozdziałów konstytucji.

Tekst dwóch pierwszych rozdziałów konstytucji *Lumen gentium* zaopatrzony jest w trzydzieści sześć przypisów. Z tego w siedmiu przypisach (19% w stosunku do wszystkich przypisów do dwóch pierwszych rozdziałów) konstytucja odwołuje się między innymi do

³ Trzeba nadmienić, że kierunek soborowych prac nad konstytucją w dużej mierze zawdzięczamy kard. L. Suenensowi, który 4 XII 1962 r. podczas obrad I sesji soboru - nawiązując do myśli Jana XXIII wyrażonych w orędziu radiowym 11 IX - zaproponował reorganizację dotychczasowych prac nad dokumentem; postulował, aby najpierw przedstawić *Ecclesia ad intra*, czyli naturę Kościoła, a w dalszej części *Ecclesia ad extra*, czyli relacje Kościoła ze światem. Na początku 1963 r. podkomisja eklezjologiczna przyjęła projekt pochodzenia belgijskiego, w redakcję którego zaangażowany był m.in. G. Philips (zob. A. Kubiś, *Wprowadzenie do "Lumen gentium" - konstytucji dogmatycznej o Kościele*. W: *Idee przewodnie soborowej konstytucji o Kościele* (red. St. Grzybek), Kraków 1971 s. 33 n.).

⁴ Zob. T. Gogolewski, *art. cyt.*, s. 94. 99 nn.; A. Kubiś, *art. cyt.*, s. 43.

⁵ Lukę tę próbują zapelnąć prace magisterskie przygotowane ostatnio pod kierunkiem ks. prof. T. Gogolewskiego na specjalizacji apologetycznej w Akademii Teologii Katolickiej: K. Polak, *Dziedzictwo łacińskich Ojców Kościoła w konstytucji "Lumen gentium"*, Warszawa 1991 ss. XI + 111; R. Garbarek, *Soborowy obraz Kościoła w świetle dokumentów magisterium cytowanych w konstytucji "Lumen gentium"*, Warszawa 1992 ss. XIV + 156; P. Jeliński, *Wkład greckiej myśli patrystycznej do ujęcia Kościoła w konstytucji "Lumen gentium"*, Warszawa 1992 ss. XVI + 99; P. Bińkowski, *Wkład przedsoborowej myśli teologicznej do obrazu Kościoła w konstytucji "Lumen gentium"*, Warszawa 1993 ss. VII + 125.

⁶ Artykuł ten jest częścią - przepracowaną tak, aby stanowiła samodzielną całość - pracy wymienionej w powyższym przypisie.

greckiej myśli patrystycznej, a w pięciu (14% w stosunku do wszystkich przypisów do tych rozdziałów) jedynie do niej. W sumie w dwunastu przypisach do rozdziału I i II konstytucja nawiązuje do dziesięciu greckich Ojców Kościoła i do anonimowego utworu epoki patrystycznej *Didache*.

W poszczególnych, zredagowanych w sposób zróżnicowany, przypisach do rozdziałów dotyczących natury Kościoła, konstytucja najczęściej powołuje się - tak jak w całym dokumencie - na patrystyczną kolekcję J. P. Migne'a⁷. Ponadto korzysta z kolekcji *Sources chretiennes*⁸ oraz ze zbiorów F. X. Funka⁹ i W. W. Harvey'a¹⁰.

W pracy zastosowano metodę analityczno-porównawczą. Nie tylko przytoczono wypowiedzi Ojców Kościoła.¹¹ Porównano je także z tekstem dokumentu soborowego.¹² Praca stała się dzięki temu małą antologią. Analizie poddano osobno patrystyczne przypisy do rozdziału o misterium Kościoła (część II) i do rozdziału o nowym ludzie Bożym (część III). W zakończeniu (część IV) dokonano podsumowania w chronologicznym aspekcie rozwoju epoki patrystycznej, począwszy od *Didache*, a kończąc na Janie Damasceńskim.

II. KOŚCIÓŁ JAKO MISTERIUM

W rozdziale I konstytucji *Lumen gentium* (KK 1 - 8) tylko cztery numery (2, 4, 6, 7) zawierają przypisy odwołujące się do patrystyki greckiej. Pierwszy z tych numerów (KK 2) mówi o zbawczym zamiarze Boga Ojca wobec rodzaju ludzkiego.¹³ Drugi (KK 4) przedsta-

⁷ *Patrologiae cursus completus. Series graeca*, Paris 1857 nn. (cyt. PG).

⁸ Paris 1947 nn. (cyt. SCh).

⁹ *Patres apostolici*, t. 1, Tybingae 1901 (cyt. Funk).

¹⁰ *Irenaei (...) libri V adversus haereses*, Cantabrigiae 1857 - do tego zbioru z przyczyn niezależnych nie udało się dotrzeć; merytorycznie nie było to konieczne, gdyż konstytucja, odwołując się do Ireneusza, powołuje się także na PG i ewentualnie SCh.

¹¹ Cytowane teksty patrystyczne zostały przez autora artykułu przetłumaczone z oryginału. Wyjątek stanowią fragmenty z Ireneusza i Orygenesesa, gdyż teksty ich nie zachowały się w języku oryginalnym - przetłumaczono je z łaciny. Dla porównania podano w odnośnych przypisach istniejące polskie przekłady.

¹² Fragmenty konstytucji cytowane są za: *Konstytucja dogmatyczna o Kościele. W: Sobór watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje. Tekst łacińsko-polski*, Poznań 1968 s. 146-257.

¹³ Ponieważ praca jest analityczna w samym założeniu nie podawano syntezy nauki o Kościele jako misterium i jako ludzie Bożym - można ją znaleźć w licznych opracowaniach. Ograniczono się jedynie do ujęcia tych numerów konstytucji, w których sobór odwołuje się do greckiej myśli patrystycznej. Dotyczy to także następnego rozdziału pracy.

wia działanie Ducha Świętego w realizacji tego zamiaru, określonej przez sobór mianem misterium Kościoła.¹⁴ W ujęciu tym Kościół stanowi rzeczywistość dynamiczną, złożoną, której nie można zamknąć w ścisłej, pojęciowej definicji.¹⁵ Dlatego sobór sięgnął po obrazy biblijne: owczarni, trzody, roli uprawnej, budowli, niebieskiego Jeruzalem, matki, oblubienicy (KK 6) i rozbudowany obraz Kościoła jako Ciała Chrystusowego (KK 7).¹⁶

Dla ustalenia stosunku nauczania soborowego o misterium Kościoła do greckiej myśli patrystycznej należy poddać analizie porównawczej siedem tekstów Ojców Kościoła, na które konstytucja powołuje się w tym rozdziale.

1) **KK 2:** *A wierzących w Chrystusa (Ojciec) postanowił zgromadzić w Kościele świętym, który już od początku świata ukazany przez typy, cudownie (był) przygotowany w historii narodu izraelskiego i w Starym Przymierzu (...).*

Cyryl Aleksandryjski (przypis 1 do rozdziału I konstytucji): *W opisie (dziesięciny Abrahama złożonej Melchizedekowi) zawarty jest sens typiczny. Mianowicie Chrystus ponownie został (tutaj) opisany pod zastoną. Jego pochodzenia nie wlicza się do tych, którzy według prawa byli powoływani do urzędu kapłańskiego, gdyż się narodził*

¹⁴ Zob. L. Zimny, *Tajemnica Kościoła*, Ateneum Kapłańskie (cyt. AK) 57 (1965) nr 340-341 s. 270 nn.; H. Bogacki, *Misterium Kościoła pielgrzymującego*. W: *Kościół w świetle soboru* (red. H. Bogacki - S. Moysa), Poznań 1968 s. 54; V. Warnach, *Kościół jako tajemnica* (tł. z fr. K. Wierszyłowski). W: *Nowy obraz Kościoła po soborze watykańskim II* (red. B. Lambert), Warszawa 1968 s. 26 nn.; K. Wojtyła, *Wstęp ogólny*. W: *Sobór watykański II, dz. cyt.*, s. 48 nn.; A. Zuberbier, *Inspiracje soborowe w eklezjologii*. W: *Myśl posoborowa w Polsce* (red. J. Myśkow), Warszawa 1970 s. 113 n.; J. Brudz, *Misterium Kościoła*. W: *Idee przewodnie*, dz. cyt., s. 46 nn.; A. Słomkowski, *Prawda o Duchu Świętym na II soborze watykańskim*, AK 65 (1973) nr 384 s. 62 nn.; Y. Congar, *Kościół jako sakrament zbawienia* (tł. z fr. T. Mazuś), Warszawa 1980 s. 25 nn.; A. Skowronek, *Powtórka z soboru. W ćwierćwiecze drugiego soboru watykańskiego*, Kraków 1992 s. 5 nn.

¹⁵ Zob. T. Gogolewski, art. cyt., s. 95 n.; J. Puyo, *Życie dla prawdy. Rozmowy z ojcem Congarem* (tł. z fr. A. Paygert), Warszawa 1982 s. 120; A. Skowronek, dz. cyt., s. 7.

¹⁶ Zob. H. Bogacki, art. cyt., s. 69 nn.; A. Zuberbier, art. cyt., s. 115; tenże, *Teologia dzisiaj*, Katowice 1975 s. 246 n. 329; J. Brudz, art. cyt., s. 54 nn.; A. Luneau - M. Bobichon, *Kościół ludem Bożym. Od owczarni do ludu Przymierza* (tł. z fr. H. Zawadzka), Warszawa 1980 s. 174 n.; H. Langkammer, *Nauka św. Pawła o Kościele*. W: *Kościół w świetle Biblii*, Lublin 1984 s. 85 nn.; J. Imbach, *Wielkie tematy soboru* (tł. z niem. M. Szafrąnska-Brandt), Warszawa 1985 s. 22; L. Balter, "Święty Kościół powszechny", *Communio. Międzynarodowy Przegląd Teologiczny* 9 (1989) nr 1 (49) s. 9 nn.; M. J. Alves, *Lud Boży. Ciało Chrystusa* (tł. z port. L. Balter), tamże, s. 18 nn.

z pokolenia Judy, któremu Mojżesz nie wyznaczył funkcji kapłańskich. Pobral zaś dziesięcinę od synów Lewiego, to jest od kapłaństwa (Starego) Prawa. Pobral ją niegdyś od Melchizedeka, potem zaś także od Aarona. Sam bowiem (Aaron) pobierał również dziesięcinę od synów Lewiego, przedstawiając (w ten sposób) figurę Chrystusa, jak dopiero co powiedzieliśmy.¹⁷

Dzieło *Glaphyra in Genesim* stanowi systematyczny komentarz do Księgi Rodzaju. Zaliczane jest do dzieł egzegetycznych Cyryla Aleksandryjskiego. W przytoczonym tekście stwierdza on, że Chrystus jako Arcykapłan Nowego Testamentu pobral niegdyś dziesięcinę od Melchizedeka, któremu złożył ją Abraham. Potem pobral ją również od kapłanów Starego Prawa, czyli synów Lewiego, gdyż Aaron jako arcykapłan Starego Przymierza, pobierający dziesięcinę od synów Lewiego, zapowiadał typicznie Chrystusa.

Stanowiło to inspirację dla konstytucji *Lumen gentium*, która odnosi ten tekst do przygotowania Kościoła już w Starym Testamencie.

2) KK 2: (*Kościół święty*) ustanowiony w czasach ostatecznych, objawiony został przez wylanie Ducha, a w końcu wieków osiągnie swe chwalebne dopełnienie. Wtedy zaś, jak to czytamy u świętych Ojców, wszyscy sprawiedliwi, poczynając od Adama, „od Abła sprawiedliwego aż po ostatniego wybranego”, zostaną zgromadzeni w Kościele powszechnym u Ojca.¹⁸

Jan Damasceński (przypis 2 do rozdziału I konstytucji): *Uczy nas Symbol wierzyć: „I w jeden, święty, powszechny i apostołski Kościół Boży”*. Nie może Kościół powszechny być jedynie apostołski. Wszepotężna bowiem władza głowy, którą jest Chrystus, mogła przez apostołów cały świat zbawić. Jest więc święty, Boży, powszechny Kościół zgromadzeniem od wieków świętych Ojców, patriarchów, proroków, apostołów, ewangelistów, męczenników, do którego zostały dołączone wierzące zgodnie wszystkie ludy. Widziały bowiem, że spośród całego rodu ludzkiego pod niebiosami mają tę samą co chrześcijanie wiarę. Bez Ducha Świętego bowiem pospolity i wielojęzyczny tłum nie może wypowiedzieć jednego zdania najprawdziwszej wiary. Znowu bowiem

¹⁷ *Glaphyra in Genesim* 2, 10: PG t. 69 kol. 109. Schemat (*Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum Secundum. Schema constitutionis de Ecclesia*, Typis Polyglottis Vaticanis 1964) jak i konstytucja powołują się na kol. łacińską (kol. 110).

¹⁸ Cytat w KK 2 pochodzi od Grzegorza Wielkiego. Zob. K. Polak, *dz. cyt.*, s. 9.

mówię, że dlatego jest powszechny wszędzie i tak się nazywa, iż różne i rozmaite, i dzikie całego świata wielojęzyczne ludy zgadzają się na jedną, pokojową i zbawczą wiarę oraz poznanie Boga".¹⁹

Jan Damasceński, ostatni Ojciec Kościoła, wyjaśnia w przytoczonym tekście *Adversus iconoclastas* znamiona Kościoła według Symbolu wiary. Między innymi powszechność Kościoła wyraża się w tym, że jest on zgromadzeniem świętych Ojców Starego Testamentu, jak i postaci Nowego Przymierza wraz ze wszystkimi zgodnie wierzącymi ludami. Powszechność ta jest dziełem Ducha Świętego, bez którego niemożliwa jest zgoda w sprawach wiary.

Komentarz Jana Damasceńskiego nie odnosi zgromadzenia Kościoła do czasów eschatologicznych, jak to czyni tekst KK 2.

3) KK 4: *Mocą Ewangelii (Duch) utrzymuje Kościół w ciągłej młodości, ustawicznie go odnawia i do doskonałego zjednoczenia z Oblubieńcem prowadzi.*

Ireneusz (przypis 3): *(Wiara) którą otrzymaliśmy od Kościoła (i którą) przechowujemy, i która zawsze - dzięki Duchowi Bożemu - jakby wspianały jakiś napój w szlachetnym naczyniu jest młoda i czyni młodym samo naczynie, w jakim się znajduje.*²⁰

Największy teolog II w. - Ireneusz - wykazuje, że to dzięki Duchowi Świętemu depozyt wiary, otrzymany od Kościoła, jest młody i czyni młodym sam Kościół.

Odnosny tekst KK 4, mówiący o roli Ducha Świętego i odwołujący się do tekstu Ireneusza, przedstawia Ducha Bożego jako gwaranta młodości Kościoła i jego odnowiciela. Sobór nie ograniczył się więc do myśli Ireneusza, lecz ją rozszerzył. Podczas bowiem gdy Ireneusz mówił jedynie o ciągłej młodości wiary, przekazywanej przez Kościół, konstytucja mówi o młodości samego Kościoła. Sprawcą owej młodości, zarówno według Ireneusza jak i dokumentu soborowego, jest Duch Święty.

4) KK 4: *Tak to cały Kościół okazuje się jako „lud zjednoczony jednością Ojca i Syna, i Ducha Świętego”.*²¹

¹⁹ *Adversus iconoclastas* 11: PG t. 96 kol. 1357. Schemat podaje kol. łacińską (1358), która w konstytucji została poprawiona na kol. grecką.

²⁰ *Adversus haereses* III, 24, 1: PG t. 7 kol. 966; Sch t. 34 s. 398. Por. A. Bober, *Światła ekumeny. Antologia patrystyczna*, Kraków 1965 s. 48 (w t. tym podmiotem zdania jest prawda).

²¹ Cytat w tekście KK 4 pochodzi od Cypriana. Zob. K. Polak, *dz. cyt.*, s. 10.

Jan Damasceński (przypis 4): *Wierzymy więc w jeden, święty, powszechny i apostołski Kościół Boży, w którym jesteśmy pouczeni przez katechezę. Poznajemy także Ojca i Syna i Ducha Świętego, i jesteśmy chrzczeni w imię Ojca i Syna i Ducha Świętego. Uczestniczymy również w zbawczym Ciele i Krwi Syna Bożego, który ze względu na nas z upodobania Ojca stał się człowiekiem i za nas umarł.*²²

Tekst Jana Damasceńskiego zaczerpnięty został z tego samego komentarza do Symbolu wiary, na który sobór powołał się już w przypisie 2 do rozdziału I *Lumen gentium*.²³ Grecki Ojciec Kościoła stwierdza doniosłość wiary Kościoła w tajemnicę Trójcy Świętej i jej ścisły związek nie tylko z podstawowym sakramentem inicjacji chrześcijańskiej, jakim jest chrzest, ale również (pośrednio) z sakramentem Eucharystii.

Trynitarny wymiar misterium Kościoła, opisany w KK 2 - 4, stanowi zatem wspólne dziedzictwo zarówno patrystyki łacińskiej (oprócz Cypriana i Grzegorza Wielkiego cytowany jest w przypisie 1, 2 i 4 Augustyn, a w 1 ponadto Hilary z Poitiers), jak i greckiej (Cyryl Aleksandryjski, Ireneusz i Jan Damasceński).

5) KK 6: *Często również nazwany jest Kościół „budowlą” Bożą (1 Kor 3,9). (...) Budowla ta otrzymuje różne nazwy: dom Boga (1 Tm 3,15) (...); mieszkanie Boże w Duchu (Ef 2,19-22), przybytek Boga z ludźmi (Obj 21,3); przede wszystkim zaś „świątynia” święta, którą wyobrażoną przez kamienne sanktuaria sławią święci Ojcowie, a którą w liturgii przyrównuje się nie bez racji do miasta świętego, do nowego Jeruzalem.*

Orygenes (przypis 5): *Otóż więc sądzę, że Kościół jest świątynią zbudowaną z żywych kamieni (...).*²⁴

Najpłodniejszy z Ojców Kościoła, Orygenes, w komentarzu do Ewangelii wg św. Mateusza przyrównuje Kościół do świątyni, zbudowanej z żywych kamieni.

Lumen gentium zalicza przykładowo Orygenes (obok Tertuliana i modlitw liturgicznych) do świadków wczesnochrześcijańskiej tradycji rozwijającej nowotestamentalny obraz Kościoła jako budowli Bożej.

²² *Adversus iconoclastas* 12: PG t. 96 kol. 1357. Schemat jak i konstytucja powołują się na kol. łacińską (1358).

²³ Zob. przyp. 19.

²⁴ *In Matthaicum commentarius* 16, 21: PG t. 13 kol. 1444. Schemat jak i konstytucja powołują się na kol. łacińską (1443). Por. M. Michalski, *Antologia literatury patrystycznej*, t. 1, Warszawa 1975 s. 386.

6) KK 7: *Abyśmy zaś w Nim (w Chrystusie) nieustannie się odnawiali (por. Ef 4,23), udzielił nam Ducha swego, który będąc jednym i tym samym w Głowie i członkach, tak całe ciało ożywia, jednoczy i porusza, że działanie Jego porównywać mogli święci Ojcowie z funkcją, jaką spełnia w ciele ludzkim zasada życia, czyli dusza.*

Jan Chryzostom (przypis 8): *Czym jest jedność ducha? Tak jak w ciele jest jeden duch, który wszystko obejmuje i jednym czyni (ciało), składające się z różnych członków, tak samo i tutaj (w Kościele). W tym bowiem celu został dany Duch, aby zjednoczyć różniących się narodowością i obyczajami. Albowiem starzec i młodzieniec, biedak i bogacz, dziecko i dorosły, kobieta i mężczyzna, i wszelka dusza stają się czymś jednym, i to bardziej niż gdyby (to) było jedno ciało. Od tego bowiem zjednoczenia (cielesnego) tamto (duchowe) jest o wiele większe i pełniejsza (jest) doskonałość owej jedności. Połączenie bowiem duszy (z ciałem) jest tym doskonalsze, im jest prostsze (i wynikające) z jednej formy. Jak jednak ją zachować? W więzi pokoju.²⁵*

Didymus Aleksandryjski (przypis 8):

Rozpoczął bowiem Ojciec upodobawszy (sobie w stworzeniu), stworzył zaś (Syn) Jednorodzony, a Duch Boży uświęcił (wszystko) i swoim uświęceniem udoskonalił, oświecił, wzmocnił, ożywił. Cały istnieje we wszystkich (rzeczach stworzonych) i w każdej z nich. Każda ma uczestnictwo w Jego dobroci i zawiera Go. Nie jest jednak podzielony, ani nie przechodzi (z jednej do drugiej) i nie podlega zmianie. Zawsze wszystkim udziela się jednakowo, a nie w części, zachowując własną czystość, nieskalaną przez ciała. W boski sposób wszystko oświeca i wszędzie pomnaża świętość, miłość, pokój, mądrość, radość, bezpieczeństwo i wszelkie dobro.²⁶

- On (Duch Święty) uświęca (nas) i ożywia, i czyni uczestnikami światłości niebieskiej. On strzeże wytrwałości każdego w zgodzie. Jego głos zabrzmiał w prorokach i apostołach. (On) umocnił męczenników, aby się oparli tyrańskiemu okrucieństwu. On odnawia i uwalnia jako Pan, a jako Duch przybrania za synów czyni nas synami Bożymi. On światłością (chrztu) odpędza gromady demonów i poniża przeciwnika (szatana). On otwiera nam bramy nieba i wprowadza do przedsionka zbawienia, czyniąc (nas) uczestnikami życia i śpiewu aniołów. On jest dla nas drogą (dosł. drogą utartą, ścieżką wydeptaną), prowadzącą do samego Boga i Ojca w niebie.²⁷

²⁵ *In epistulam ad Ephesios homilia 9, 3: PG t. 62 kol. 72.*

²⁶ *De Trinitate 2, 1: PG t. 39 kol. 449 n.*

²⁷ *Tamże, kol. 452.*

KK 7 kontynuuje omawianie biblijnych wyobrażeń Kościoła, poświęcając szczególną uwagę obrazowi Kościoła jako Ciała Chrystusa. Uzupełnieniem tego obrazu jest często występujące w tradycji (Augustyn, Tomasz) i nauczaniu magisterium (Leon XIII, Pius XII) porównywanie roli Ducha Świętego w Kościele do funkcji duszy w ciele.

Omawiany fragment konstytucji powołuje się na obszerny wywód Jana Chryzostoma zawarty w jego homilii do listu św. Pawła do Efezjan oraz na poświęcone Trójcy Świętej dzieło Didymusa Aleksandryjskiego. Obaj wyjaśniają szczegółowo na czym polega jedność w Kościele, wzorowana na jedności duszy i ciała. Sobór powraca więc do symboliki patrystycznej, przełamując tendencję teologii potrydenckiej, która upatrywała w Duchu Świętym tak zwaną Niestworzoną Duszę Kościoła (Anima Increata, w odróżnieniu od łaski, określanej jako anima creata).²⁸

III. KOŚCIÓŁ JAKO NOWY LUD BOŻY

Rozdział II konstytucji *Lumen gentium* (KK 9 - 17) opisuje Kościół jako nowy lud Boży.²⁹ Cztery numery tego rozdziału (11, 13, 16, 17)

²⁸ Zob. S. Tromp, *De Spiritu Sancto anima Corporis Mystici*, t. 1. *Testimonia selecta e Patribus Graecis* (Series theologica t. 1), Romae ²1948.

²⁹ Zob. A. Skowronek, *Soborowa wizja Kościoła*, CT 37 (1967) nr 1 s. 10 nn.; H. Bogacki, *art. cyt.*, s. 54 nn.; J. J. Greehy, *Lud Boży*. W: *Kościół w obliczu reformy* (red. D. Flanagan, tł. z ang. T. Mieszkowski), Warszawa 1969 s. 16 nn.; St. Grzybek, *Lud Boży w świetle konstytucji "Lumen gentium"*. W: *Idee przewodnie, dz. cyt.*, s. 81 n.; A. L. Szafrński, *Pojęcie Kościoła jako ludu Bożego*, AK 64 (1972) nr 381-382 s. 113 (art. zawiera cenną informację, że pojęcie to weszło do konstytucji dzięki Congarowi); A. Zuberbier, *dz. cyt.*, s. 245 nn.; J. Imbach, *dz. cyt.*, s. 22; V. Messori, *Raport o stanie wiary. Z ks. kard. Josephem Ratzingerem rozmawia V. M.* (tł. z wł. Z. Oryszyn), Warszawa 1986 s. 40 n.; K. Wojtyła, *U podstaw odnowy Studium o realizacji Vaticanum II*, Kraków ²1988 s. 105 nn.; M. J. Alves, *art. cyt.*, s. 16 nn.; R. Winling, *Teologia współczesna 1945-1980* (tł. z fr. K. Kisielewska-Sławińska), Kraków 1990 s. 155. Warto nadmienić, że I. Różycki (a za nim T. Gogolewski) proponował, aby mówić o nowym narodzie Bożym. Określenie to bowiem, lepiej niż sformułowanie *nowy lud Boży*, oddaje myśl soborową, że Kościół tworzą na mocy sakramentu chrztu i duchowni i świeccy. Pojęcie proponowane przez I. Różyckiego i T. Gogolewskiego nie przyjęło się. Stosowane określenie *lud Boży*, choć nie posiada wydźwięku nacjonalistycznego tak jak sformułowanie *naród Boży*, to jednak często jest kojarzone jedynie ze świeckimi. Z filologicznego punktu widzenia oba tłumaczenia łacińskiego *populus Dei* są poprawne.

nawiązują do greckich Ojców Kościoła. Lud Boży uczestniczy w zbawczym dziele Chrystusa przez sakrament chrztu i pozostałe sakramenty (KK 11). Do tego ludu powołani są wszyscy ludzie (KK 13). Konstytucja omawia między innymi jego stosunek do tych, którzy są mu jedynie przyporządkowani, a nie są do niego wcieleni (KK 16).³⁰ Na koniec dokument soborowy podkreśla misyjny charakter Kościoła (KK 17).

Podstawę do określenia udziału greckiego dziedzictwa patrystycznego w treści tego rozdziału konstytucji stanowi dziewięć tekstów patrystycznych.

1) KK 11: *Przez sakrament bierzmowania (wierni) jeszcze ściślej wiążą się z Kościołem, otrzymują szczególną moc Ducha Świętego i w ten sposób jeszcze mocniej zobowiązani są, jako prawdziwi świadkowie Chrystusowi, do szerzenia wiary słowem i uczynkiem oraz do bronienia jej.*

Cyryl Jerozolimski (przypis 5 do rozdziału II konstytucji):

- *Jeśli trwasz w wierze (przez chrzest), błogosławiony jesteś; jeśli odstąpiłeś przez niewiarę, odrzuć już od tego dnia niewiarę i nabierz silnego przekonania.*³¹

- *Zawsze stoi przy tobie opiekun (dosł. stróż, strażnik) Paraklet. Troszczy się o ciebie jak o swojego żołnierza, o wejścia twoje i o twoje wyjścia, i o czyhających na ciebie. Da ci też rozmaite dary charyzmatów, jeśli nie zasmuczysz Go z powodu swoich grzechów, napisano bowiem: „I nie zasmucajcie Bożego Ducha Świętego, którym zostaliście opieczątowani na dzień odkupienia” (Ef 4,30). Co to więc znaczy, ukochani, zachować łaskę? Gotowi bądźcie do przyjęcia łaski, a otrzymawszy nie porzucajcie jej.*³²

³⁰ Zob. E. Florkowski, *Wprowadzenie do konstytucji dogmatycznej o Kościele. W: Sobór watykański II, dz. cyt.*, s. 136 (autor niezgodnie z oryginałem odnosi ostatnie zdanie pierwszego akapitu KK 14 do Kościoła Chrystusowego, opuszcza również słowo *katolicki* za tłumaczeniem polskim); A. Luneau - M. Bobichon, *dz. cyt.*, s. 189 nn.; Cz. St. Bartnik, *Kościół Jezusa Chrystusa*, Wrocław 1982 s. 171 nn.; E. Ozorowski, *Kościół. Zarys eklezjologii katolickiej*, Wrocław 1984 s. 82 n.; R. Winling, *dz. cyt.*, s. 160 nn.

³¹ *Catechesis XVII. De Spiritu Sancto II, 35: PG t. 33 kol. 1009. Por. Cyryl Jerozolimski. Katechezy (Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy /cyt. PSP/ t. 9, red. zesp. tł. W. Kania), Warszawa 1973 s. 280.*

³² *Catechesis XVII, dz. cyt.*, kol. 1012. Por. *Cyryl Jerozolimski, dz. cyt.*, s. 280 n.

III i IV w. obfitował w problemy chrystologiczne i pneumatologiczne.³³ Cyryl Jerozolimski - uczestnik soboru konstantynopolińskiego w 381 r., który się zajmował Trzecią Osobą Trójcy Świętej - w odnośnym fragmencie katechezy o Duchu Świętym opisuje Jego troskę o wierzących. Autor mówi o Duchu Świętym w kontekście sakramentu chrztu, natomiast konstytucja odnosi jego słowa do bierzmowania. Zależność KK 11 od myśli Cyryla Jerozolimskiego nie jest więc ścisła.

2) KK 13: *Wśród wszystkich tedy narodów ziemi zakorzeniony jest jeden Lud Boży, skoro ze wszystkich narodów przybiera on sobie swoich obywateli, obywateli Królestwa o charakterze nie ziemskim, lecz niebiańskim. Wszyscy bowiem wierni rozproszeni po świecie mają ze sobą łączność w Duchu Świętym i w ten sposób „mieszkaniec Rzymu wie, że Hindusi są członkami tego samego co on organizmu”*

Jan Chryzostom (przypis 9 do rozdziału II konstytucji): *Co oznacza: „Aby zgromadził tych z bliska i tych z daleka” (J 11,52; por. Ef 2,17)? Utworzył jedno ciało. Ten kto przebywa w Rzymie uznaje, że Hindusi są częścią jego (ciała), kimś równym w tym zgromadzeniu. Wszystkich zaś głową (jest) Chrystus.*³⁴

Omawiany fragment konstytucji, dotyczący powołania wszystkich ludzi do nowego ludu Bożego, ukazuje wzajemną łączność między obywatelami tego ludu. Niewielki fragment z homilii Jana Chryzostoma cytowany jest wyjątkowo w samym tekście KK 13. Występuje tu zatem całkowita zbieżność tekstu konstytucji z wypowiedzią Chryzostoma. Przy tym do łacińskiego tekstu konstytucji weszło nie tłumaczenie łacińskie zamieszczone w PG, ale dokonane na użytek konstytucji z tekstu greckiego. Jest to drobne, ale wymowne potwierdzenie, że eksperci soborowi sięgali bezpośrednio do tekstu greckiego.

3) KK 13: *To znamię powszechności, które zdobi Lud Boży, jest darem samego Pana; dzięki temu darowi Kościół katolicki skutecznie i ustawicznie dąży do zespolenia z powrotem całej ludzkości wraz ze wszystkimi jej dobrami z Chrystusem-Głową w jedności Ducha Jego.*

³³ Zob. J. N. D. Kelly, *Początki doktryny chrześcijańskiej* (tł. z ang. J. Mrukówna), Warszawa 1988 s. 90 nn. 191 nn. 211 nn.

³⁴ *In Ioannem homilia 65(64)*, 1: PG t. 59 kol. 361 n.

Ireneusz (przypis 10): *On sam jest Jezusem, Panem naszym, który cierpiał za nas i dla nas zmartwychwstał, i ponownie przyjdzie w chwale Ojca dla wskrzeszenia wszystkich ciał, i dla okazania zbawienia, i aby wobec wszystkich, którzy Mu podlegają, zajaśniał wyrok (Jego) sprawiedliwego sądu. Jeden (jest) więc, jak wykazaliśmy, Bóg Ojciec i jeden Chrystus Jezus, nasz Pan, który przeszedł przez cały porządek zbawienia i wszystko w sobie na nowo zjednoczył (por. Ef 1,10). W tym „wszystkim” zaś jest i człowiekiem, stworzeniem Bożym. Dlatego na nowo zjednoczył w sobie także człowieka, z Niewidzialnego stawszy się widzialnym, z Niepojętego stawszy się pojętym, z Niecierpięliwego - cierpięliwym, ze Słowa - człowiekiem. W sobie zjednoczył na nowo wszystko. Jak więc wśród (bytów) ponadniebiańskich i duchowych, i niewidzialnych pierwsze jest Słowo Boże (por. Kol 1,16), tak też wśród (bytów) widzialnych i cielesnych jest (Ono) pierwsze, przyjmując dla siebie pierwszeństwo (por. Kol 1,18). Czyniąc zaś siebie samego Głową Kościoła (por. Ef 1,22), wszystko pociąga do siebie w odpowiednim czasie (por. J 12,32).³⁵*

Ireneusz (przypis 10): *Dlatego Łukasz (3,23 nn.) wykazuje, że genealogia, która sięga od narodzenia Pana naszego aż do Adama, zawiera siedemdziesiąt dwa pokolenia, łącząc koniec z początkiem i podkreślając, że On jest tym, który wszystkie narody, od (czasów) Adama rozproszone, i wszystkie języki, i cały rodzaj ludzki z samym Adamem włącznie na nowo w sobie zjednoczył (por. Ef 1,10). Stąd i sam Adam został nazwany przez Pawła „typem tego, który miał przyjść” (Rz 5,14), ponieważ Słowo, Stwórca wszystkiego, ukształtowało z góry to, co się miało dopełnić w Nim, (tj.) porządek zbawienia rodzaju ludzkiego przez Syna Bożego. Bóg uformował najpierw człowieka cielesnego (Adama), aby był zbawiony przez duchowego (Chrystusa). Ponieważ bowiem już wprzód istniał mający zbawić (tj. Słowo), trzeba było, żeby się stał i ten, który miał być zbawiony (tj. Adam), ażeby (Chrystus) nie był na próżno Zbawcą.³⁶*

Teksty Ireneusza wskazują na rolę Jezusa Chrystusa jako Głowy Kościoła w jednoczeniu wszystkich ludzi wszystkich czasów. Fragment KK 13 natomiast przedstawia powszechność ludu Bożego jako dar Chrystusa sprawiający, że Kościół katolicki zmierza do zespolenia całej

³⁵ *Adversus haereses* III, 16, 6: PG t. 7 kol. 925 n.; Sch t. 34 s. 292.

³⁶ *Adversus haereses* III, 22, 3: PG t. 7 kol. 958; Sch t. 34 s. 378. Por. A. Bober, *dz. cyt.*, s. 47 n.

ludzkości z Jezusem w jedności Ducha. Dokument wzbogaca więc myśl Ireneusza, podkreślając rolę Kościoła katolickiego w realizowaniu znamienia powszechności, jakim Chrystus obdarował swój Kościół.

4) KK 13: *Stąd też we wspólnocie kościelnej prawomocnie istnieją partykularne Kościoły, korzystające z własnej tradycji; przy czym nienaruszony pozostaje prymat Stolicy Piotrowej, która całemu zgromadzeniu miłości przewodzi (...).*

Ignacy Antiocheński (przypis 11): *Ignacy, (zwany) także Teoforem, (...) (do Kościoła), który także przewodzi w miejscu zamieszkałym (przez) Rzymian, godzien Boga, godzien czci, godzien uznania za błogosławionego, godzien pochwały, godzien pomyślności, godzien świętości i przewodzący w miłości, mający prawo Chrystusa (możliwe tłum. wykonujący władzę Chrystusa), noszący imię Ojca.³⁷*

Ignacy jest świadkiem najstarszej tradycji patrystycznej. Dlatego przy historycznym i teologicznym rozpatrywaniu prymatu Stolicy Apostolskiej wypowiedzi jego posiadają szczególną wartość.

Konstytucja stwierdza prymat Stolicy Piotrowej w stosunku do Kościołów partykularnych. Wyrażenie, iż *przewodzi ona zgromadzeniu miłości* zostało zaczerpnięte od Ignacego. Natomiast brak jest u niego terminu *prymat*, który jest późniejszego pochodzenia.

5) KK 16: *Nie odmawia też Opatrzność Boża koniecznej do zbawienia pomocy takim, którzy bez własnej winy w ogóle nie doszli jeszcze do wyraźnego poznania Boga, a usiłują, nie bez łaski Bożej, wieść uczciwe życie. Cokolwiek bowiem znajduje się w nich z dobra i prawdy, Kościół traktuje jako przygotowanie do Ewangelii (...).*

Euzebiusz z Cezarei (przypis 20): *Wydaje mi się bowiem, że ten wykład doprowadzi w sposób prawidłowy do lepszego poznania przygotowania do Ewangelii (tes Euangelikes apodeikseos) i potem zrozumienia trudniejszych nauk. (Stanie się tak), jeśli to, co należy*

³⁷ *Epistula ad Romanos. Praefatio:* Funk s. 252. Por. *Pisma Ojców Apostolskich. Nauka dwunastu Apostołów. Barnaba. Klemens Rzymski. Ignacy Antiocheński. Polikarp. Hermas (Pisma Ojców Kościoła /cyt. POK/ t. 1, red. J. Sajdak, tł. A. Lisiecki), Poznań 1924 s. 226; Sz. Pieszczocho, Patrologia. Wprowadzenie w studium Ojców Kościoła, Poznań 1964 s. 59; M. Michalski, dz. cyt., t. 1 s. 24; Pierwsi świadkowie. Wybór najstarszych pism chrześcijańskich (Ojcowie żywi t. 8, red. M. Starowieyski, tł. A. Świderkówna), Kraków 1988 s. 156; Ojcowie Apostolscy (PSP t. 45, red. zesp., tł. A. Świderkówna), Warszawa 1990 s. 80.*

do (samego) przygotowania, otworzy nam (najpierw) drogę, jako początek i łatwiejsze wprowadzenie, bardziej stosowne dla pogan, którzy niedawno (do nas) przystali. Następnie zaś tym, którzy przeszli te początki i już osiągnęli zdolność do przyjęcia (prawd) trudniejszych, przekazemy dokładną znajomość (prawd), należących do tajemnic doskonałej i wszystko obejmującej ekonomii (zbawienia), dokonanej przez Jezusa Chrystusa, naszego Pana (i) Boga. Zaczniemy zaś to przygotowanie (tes Proparaskeues) od przedstawienia tego, co może być przyjęte zarówno przez pogan, jak i przez wszystkich, którzy dokładniej poznają nasze zwyczaje i instytucje.³⁸

KK 16 odnosi się w całości do tych, którzy nie stanowią ludu Bożego, ale są do niego przyporządkowani. Cytowany zaś fragment dotyczy tych spośród nich, którzy w ogóle nie doszli jeszcze do poznania Boga, ale starają się prowadzić życie uczciwe przez realizowanie w miarę swych sił dobra i prawdy.

Na określenie tych wysiłków, podejmowanych przez pogan *nie bez łaski Bożej*, jak się wyraża konstytucja, użyte zostało przez nią określenie *przygotowanie ewangeliczne*, stanowiące tytuł dzieła Euzebiusza. Autor rozumiał przez to *przygotowanie* wstępne pouczenie pogan, wprowadzające ich do tajemnic chrześcijaństwa.

Tekst Euzebiusza, do którego odwołuje się konstytucja, stanowi więc dla niej jedynie inspirację. Z początkowego pouczenia katechumenów sobór rozciąga ten termin na wszelkie (cokolwiek) przejawy dobra i prawdy poza chrześcijaństwem, a nawet jakąkolwiek religią, upatrując w nich obiektywne przygotowanie do przyjęcia przez pogan Dobrej Nowiny.

6) **KK 17:** *Jeśli jednak każdy może chrzczyć tych, którzy wierzą, to rzeczą kapłana jest budować Ciało Mistyczne przez ofiarę eucharystyczną, wypełniając słowa Boże zapisane u Proroka: „Od wschodu słońca aż do zachodu wielkie jest imię moje między narodami i na każdym miejscu poświęcają i składają imieniu memu ofiarę czystą” (Mal 1,11).*³⁹

Didache (przypis 22): *W (dzień) Pański zaś gromadząc się, łamcie chleb i czyńcie dziękczynienie po uprzednim wyznaniu swych*

³⁸ *Praeparatio evangelica* 1, 1: PG t. 21 kol. 28. Schemat podaje kol. łacińską (27), która w konstytucji została zmieniona na kol. grecką.

³⁹ W tekście łacińskim określenie *mistyczne* nie występuje.

grzechów, aby ofiara wasza była czysta. Ten jednak, kto prowadzi spór ze swoim towarzyszem, niech się nie gromadzi z wami, zanim obaj się nie pogodzą, aby nie została znieważona wasza ofiara. Tak bowiem wypowiedział Pan: „W każdym miejscu” i czasie „(będą) mi składali ofiarę czystą, ponieważ jestem wielkim królem - mówi Pan - i moje Imię (jest) wielkie między narodami” (Ml 1,11).⁴⁰

Justyn (przypis 22): Stąd też o składanych przez was niegdyś ofiarach mówi Bóg, jak powiedziałem (wyżej), przez Malachiasza, jednego z dwunastu (proroków): „Nie mam upodobania w was mówi Pan i ofiar waszych nie przyjmę z rąk waszych, bo od wschodu słońca aż do zachodu (dosł. zachodów) Imię moje (jest) otaczane chwałą między narodami i na każdym miejscu składane (jest) kadzidło Imieniu mojemu, i ofiara czysta, ponieważ wielkie (jest) Imię moje między narodami - mówi Pan - wy zaś znieważacie je” (Ml 1,10-12). O składanych zaś Jemu na każdym miejscu od nas - pogan - ofiarach, to jest o chlebie eucharystycznym i podobnie kielichu eucharystycznym, zapowiada wówczas, gdy mówi, że my otaczamy chwałą Imię Jego, wy zaś (je) znieważacie.⁴¹

Ireneusz (przypis 22): Gdy także swoim uczniom dał polecenie, żeby pierwociny z Jego stworzeń składali Bogu w ofierze, nie jakoby ich potrzebował, lecz żeby sami nie byli niepożyteczni, ani niewdzięczni, wziął ten chleb, który (jest) ze stworzonej (materii) i dzięki czynił mówiąc: „To jest moje Ciało” (Mt 26,26). Podobnie (wziął) kielich, który jest (też) ze stworzonej (materii), (przeznaczonej) dla nas i nauczył nowej ofiary Nowego Testamentu. Kościół otrzymał ją od apostołów, i Bogu, który nam daje żywność, ofiarowuje (ją) na całym świecie jako pierwociny swoich darów w Nowym Testamencie, zapowiedzianą przez Malachiasza, jednego spośród dwunastu proroków, w takich słowach: „Nie mam w was upodobania - mówi Pan wszechmogący - i ofiar nie przyjmę z rąk waszych. Od wschodu słońca bowiem aż do zachodu Imię moje (jest) wielbione między narodami i na każdym miejscu składane kadzidło Imieniu mojemu, i ofiara czys-

⁴⁰ *Didache* 14: Funk s. 32. Por. *Pisma Ojców Apostolskich, dz. cyt.*, s. 38; *Sz. Pieszczołch, dz. cyt.*, s. 45 (tylko 14, 1); M. Michalski, *dz. cyt.*, t. 1 s. 20; *Pierwsi świadkowie, dz. cyt.*, s. 50 n.; *Ojcowie Apostolscy, dz. cyt.*, s. 64.

⁴¹ *Dialogus cum Tryphone Judaeo* 41: PG t. 6 kol. 564. Por. *Justyn. Apologia. Dialog z żydem Tryfonem* (POK t. 4, red. J. Sajdak, tł. A. Lisiecki), Poznań 1926 s. 167.

ta. *Albowiem wielkie jest Imię moje pośród narodów - mówi Pan wszechmogący'' (1,10-11).*⁴²

KK 17 poucza o spoczywającym na całym ludzie Bożym obowiązku głoszenia Ewangelii, aby każdy człowiek miał możliwość osobistej decyzji w sprawach religijnych. W tak szerokim tle cytowany fragment przypomina funkcję kapłanów służebnych, którzy - w odróżnieniu od wiernych świeckich - budują Kościół w szczególny sposób przez Eucharystię, wypełniając proroctwo Malachiasza.

Didache, wspomniane w tym kontekście, jest najstarszym źródłem chrześcijańskim, które do Wieczerzy Pańskiej odnosi rzeczownik *Eucharystia* (*hē eucharistia*) (9,1-3).⁴³ *Didache* 14 na określenie mszy św. używa formy czasownikowej, a także - za księgą Malachiasza - określa ją ofiarą. Wymieniony dalej Justyn jest apologetą, który świadczy o życiu eucharystycznym w II w.⁴⁴ Ireneusz zaś podkreśla w *Eucharystii* nowość w stosunku do ofiar Starego Przymierza.⁴⁵ Wszyscy trzej Ojcowie Kościoła wyraźnie odnoszą łamanie chleba eucharystycznego do proroctwa Malachiasza, nie mówią jednak wprost o roli kapłana, jak to czyni konstytucja.

IV. CHRONOLOGICZNE UJĘCIE PROBLEMATYKI⁴⁶

Z przeprowadzonej analizy wynika, że w I rozdziale KK została uwzględniona myśl sześciu greckich Ojców, począwszy od przełomu II i III w. (Ireneusz, Orygenes), poprzez schyłek IV i początek V w. (Didymus Aleksandryjski, Jan Chryzostom, Cyryl Aleksandryjski), a kończąc na pierwszej połowie VIII w., tj. schyłkowym okresie patrystyki (Jan Damasceński, cytowany dwukrotnie). Spośród nich Didymus Aleksandryjski i Cyryl Aleksandryjski są wymienieni tylko w tym rozdziale KK.

⁴² *Adversus haereses* IV, 17, 5; PG t. 7 kol. 1023 n. Por. A. Bober, *dz. cyt.*, s. 49.

⁴³ Zob. J. Gliściński, *Eucharystia w nauczaniu Ojców Kościoła*, *Homo Dei* 56 (1987) nr 2 (204) s. 88; F. Louvel, *Słowniczek* (tł. z fr. A. Świderkówna). W: *Pierwsi świadkowie*, *dz. cyt.*, s. 457.

⁴⁴ Zob. J. Gliściński, *art. cyt.*, s. 88 n.

⁴⁵ *Tamże*, s. 89 n.

⁴⁶ Ujęcie chronologiczne zastosowane w tej części pracy jest podporządkowane kolejności rozdziałów konstytucji *Lumen gentium*. Dlatego oddzielnie omówiono wkład greckiej myśli patrystycznej do rozdziału I, a oddzielnie do II rozdziału KK.

Natomiast w rozdziale II KK patrystyka grecka jest reprezentowana przez jedno dzieło anonimowe i sześciu Ojców, począwszy od najstarszego zachowanego utworu *Didache* (koniec I w.), dzieł Ignacego Antiocheńskiego (początek II w.), Justyna (połowa II w.), Ireneusza (druga połowa II w., cytowany ponownie i dwukrotnie), poprzez Euzebiusza z Cezarei (początek IV w.), a kończąc na Cyrylu Jerozolimskim i Janie Chryzostomie (IV w.).

W teologii przedsoborowej przeakcentowany był prawny wymiar Kościoła. Tymczasem w I rozdziale KK naturę Kościoła ujęto jako dynamiczny zamiar Boży, wyrażony w biblijnych obrazach Kościoła, o których przed soborem nie pamiętano. W zanalizowanych fragmentach patrystycznych nie występuje termin *mysterium Kościoła*, który po raz pierwszy pojawił się w *Didache*, ale w niejasnym, trudnym do uściślenia sensie.⁴⁷ Natomiast wykorzystana została myśl Ireneusza (KK 4, przypis 3), że Kościół jest młody dzięki Duchowi Świętemu, mimo iż autor odnosi Sprawcę tej młodości jedynie do wiary w Kościele. Dzięki Orygenesowi (KK 6, przypis 5) dowartościowano patrystyczne odczytywanie biblijnych obrazów Kościoła (i w ogóle Biblii), wcześniej zapomniane. W oparciu o Didymusa Aleksandryjskiego i Jana Chryzostoma (KK 7, przypis 8) konstytucja uznała działanie Ducha Świętego w Ciele Chrystusa za analogiczne do roli duszy w ciele, nie nazywając Go Duszą Kościoła. W nawiązaniu zaś do Cyryla Aleksandryjskiego (KK 2, przypis 1) ujęto Kościół historyzobawczo i personalistycznie, upatrując jego początków już w Starym Testamencie. Na koniec Jan Damasceński (KK 2, przypis 2) pomógł w ujęciu powszechności Kościoła, choć konstytucja odnosi słowa tego Ojca nie do teraźniejszości, ale do rzeczywistości eschatycznej. Podobnie rozszerzyła konstytucja na cały Kościół aspekt trynitarny, który u tego autora wiąże się z wiarą (KK 4, przypis 4).

W rozdziale o nowym ludzie Bożym konstytucja wykorzystuje *Didache*, Justyna i Ireneusza (KK 17, przypis 22) do przedstawienia roli kapłana sprawującego Eucharystię w budowaniu tego ludu. Jest rzeczą znamioną, że te inspiracje patrystyczne wyrażone są w terminologii obcej samej patrystyce: Kościół jako mistyczne Ciało Chrystusa, a nie Ciało Chrystusa.⁴⁸ Taka tendencja do korzystania przez sobór z treści patrystycznych przy użyciu pojęć późniejszych

⁴⁸ Chodzi o tekst "*Didache*" 11, 11.

widoczna jest również przy cytowaniu Ignacego Antiocheńskiego (KK 13, przypis 11). Sobór bowiem powołuje się na niego w kontekście prymatu Stolicy Piotrowej, mimo że termin *prymat* obcy jest temu autorowi. Z kolei Ireneusz (KK 13, przypis 10) pomógł konstytucji dowartościować dążenie ludu Bożego do jednoczenia wszystkich ludzi z Chrystusem-Głową w Duchu Świętym w aspekcie powszechności Kościoła. W ten sposób zostało przewyżczone przedsoborowe rozumienie zjednoczenia jako jedynie wstępowania do Kościoła katolickiego czy jako powrotu do niego braci rozłączonych. Przykładem skojarzeniowej tylko zależności tekstu konstytucji od treści przytoczonych w przypisach jest fragment z Euzebiusza z Cezarei (KK 16, przypis 20), z którego KK zaczerpnęła jedynie tytuł jego dzieła. Cyryl Jerozolimski (KK 11, przypis 5) mówi o roli Ducha Świętego w odniesieniu do sakramentu chrztu, a konstytucja o bierzmowaniu. W jeszcze inny sposób potraktowała konstytucja słowa Jana Chryzostoma (KK 13, przypis 9), odnoszące się do zależności między członkami organizmu Kościoła. Cytuje je mianowicie w samym tekście, ale autora podaje tylko w przypisie, co z metodologicznego punktu widzenia należy uznać za najbardziej poprawny sposób korzystania ze źródeł patrystycznych.

Patrystyka wzbogaciła soborową wizję natury Kościoła. Konstytucja dogmatyczna o Kościele zaś dokonała reinterpretacji greckiej eklezjologii patrystycznej. *Lumen gentium* traktuje patrystykę jako źródło, do którego powraca, choć z metodologicznego punktu widzenia konstytucja odnosi się do patrystyki w sposób zróżnicowany. Należy jednak dodać, że biorąc pod uwagę nauczanie całej konstytucji *Lumen gentium* (o naturze Kościoła, o służebnym charakterze kapłaństwa w jego trzech stopniach, o świętości poszczególnych stanów w Kościele, o roli Matki Bożej w misterium Chrystusa i Kościoła) stosunkowo najmniej inspiracji patrystycznych wyczuwalnych jest właśnie odnośnie do natury Kościoła jako misterium i ludu Bożego.⁴⁹

Przemysław J e l i ń s k i - mgr teol. ATK (teol. fundamentalna), doktorant ATK. Pozytywną recenzję artykułu przedstawił ks. dr hab. Józef K r a s i ń s k i, profesor ATK.

⁴⁸ Zob. T. Gogolewski, *art. cyt.*, s. 97 n.

⁴⁹ Zob. P. Jeliński, *dz. cyt.*, s. 2 (o rozdziale VIII konstytucji), s. 73 (o pozostałych siedmiu rozdziałach KK).

GREEK PATRISTIC IDEA'S CONTRIBUTION INTO TEACHING OF CONSTITUTION "LUMEN GENTIUM" ABOUT THE NATURE OF THE CHURCH

Summary

The nature of the Church was expressed in Dogmatic Constitution on the Church "Lumen gentium" by numerous pictures and new expressions. They refer to the Bible and patristic. There is necessary to put special attention on two of expressions. These are: the mystery of the Church and new people of God. The Second Vatican Council used those oues to name two of titles of chapters of "Lumen gentium".

In this article speeches of the Greek Fathers of the Church are detailed analysed. Council document refers to them in glosses only 8 numbers - 4 in each chapter - contain references to greek patristic. Totaly in 12 glosses to chapter I and II constitution refers to 10 Greek Fathers of the Church and to anonymous patristic text "Didache". In final part of this work the development of patristic period was summarized in chronological aspect. It began from "Didache", then Irenaeus and John Chrysostom, and finally John of Damascus. In comparison to the whole constitution with reference to the nature of the Church (as the mistery and new people of God) there is very little patristic inspiration.

In this article analitic and comparative method was used. Speeches of the Fathers of the Church were not only analyzed, but also compared to council texts. Thanks to that it can be like a small anthology of patristic ideas.

Przemysław Jeliński